

A vörös kánya (*Milvus milvus*) magyarországi fészkelési viszonyai és állományfenntartási lehetőségei

A korábbi évtizedekben Európa nagy részén a magas észak kivételével honos volt e faj. Napjainkra egy sajátos regresszív ("zsugorodó" area határ) folyamatot figyelhetünk meg Európa térképén. Jelenleg Nyugat-Európában (Német-, Spanyol-, Franciaország, Svájc, stb.) koncentrálódik a fészkelő állományának jelentős része. (Több ezer fészkelő pár!) Elterjedése kelet felé szórványossá válik, de egészen a Fekete-tengerig húzódik. Az irodalom észak-afrikai költését is említi. Dániából, a Brit-szigetek nagy részéről és Nyugat-Európa tengerpartjáról hiányzik.

A hazai elterjedése a múlt század végétől az 1930-as évek elejéig általánosan jellemző volt mint az alföldi síkvidéki erdők, ligetek gyakori fészkelője, sőt a középhegységeinkben sem volt ritka. Hazánkban szinte mindenütt előfordult, de a fészkelő párok eloszlása már szigetszerűvé vált (Lakatos K. 1910.). A legtöbb fészkelő pár a Debrecen környéki és a Szigetvár környéki erdőkben költött. Már szórványosabb volt a költőpárok száma Zalában, Somogyban, valamint a Budapest környéki erdőkben. Ritka fészkelő volt Szolnok, Békés és Szabolcs megyékben. Csongrád megyében egyetlen költőpárt sem tartottak nyilván abban az időben.

1898-ban (Lovassy S.) még a debreceni Nagyerdőben 20-25 pár vörös kánya fészkeléséről tesz említést. Majd később 1929-ben a Debrecenhez közeli Erdőspuszták Pac nevű erdejében 14 db vörös kánya egyidejű megfigyelését teszi közzé - fészkelési időben. Igaz viszont, hogy a debreceni Nagyerdőben 1926-ban már csak 1 pár fészket találják meg (Bárony Gy. 1934.). A 30-as években végzett ragadozó madár kutatások a Debrecen környéki erdőkben (Guth, Haláp, Pac, Savósguth stb.), mint egyre ritkuló fajt említik. 1931-ben már csak barna kánya fészkel a debreceni Nagyerdőben. (Nagy J. 1943) 1941-ben a Hortobágy környéki erdőkben és a Guti erdőben (Debrecentől keletre) még fészkel a vörös kánya. Nyár végén a Hortobágy különböző pusztarészein 10-12 vörös kánya is összeverődött egy-egy akác-erdőfoltban. (Udvardy M. 1941.).

A fellelhető adatokból kitűnik, hogy a húszas évektől elkezdődik egy lassú visszahúzódnási tendencia az alföldön fészkelő populációnál, fokozatosan eltűnedeznek a párok.

A folyamatos ütemben "fölmorzsolódó" állományok a legtávolabbi a középhegységi erdőkben tartották magukat.

1949 és 1950-ben még a Mátraalján 2 pár, a Bükkben 2 pár, a Zemplénben 2 pár, a Börzsönyben 1 pár, a Vértesben 1 pár, a Bakonyban 3 pár, fészket találtak meg. (Pátkai I. 1949. és Tapfer D. 1973.) A síkvidéki fészkelők maradványai a következőképpen alakultak: Somogyban 3 pár, Lengyel mellett 1 pár, Kiskőrös

mellett 1 pár, Sarkad mellett 1 pár, Poroszló mellett 1 pár volt. 1965 és 1967 között a Pilisben is fészkelte 1 pár.

A hatvanas évek elejére az országos állománya 25-30 párra csökkent, majd a hetvenes évek közepére az utolsó költőpár is eltűnt. A Hanságban 1979-ben egy újra megtelepedő pár, költése sikertelen volt. 1980 és 1982 között az ország keleti felében a Szatmár-Beregi TK-ban költött sikeresen egy pár. (Legány A. in verb.) 1994-ben a Bodrog-zugban volt egy sikertelen költési kísérlete. (Petrovics Z. in verb.) Napjainkban nem minden évben fészkel bizonyítottan, az alkalmilag megtelepedő párok száma (Dél-Magyarország) jelenleg nem több 1-2 párnál.

A Kárpát-medencei fészkelő állomány maradványai instabilak, a költőpárok száma a kritikus szint közelében mozog. (Szlovákia 15-20 pár, Csehország 50-60 pár, Haraszthy L. 1996.) Romániában 1968-ig rendszeres fészkelőként tartják nyilván, de nincs biztos információ arról, hogy a Bihar-hegységben és az Erdélyi-medencében hány pár költött napjainkban, az Ukrán Kárpátokból nem áll rendelkezésünkre értékelhető adatsor.

Ez a közép-európai perempopuláció nagy valószínűséggel nincs közvetlen kapcsolatban a nyugati stabil állományokkal. Ezt a feltevést látszanak igazolni az egyre szaporodó téli megfigyelések.

Hajdú-Bihar megyében rendszeresen használt telelő helyekről tudunk. (A Bihari részeken: Földes, Biharkeresztes, a Hajdúságban: Kaba, Hajdúnánás, Pród, Békés megyében: Szarvas környékén, stb.)

Általában több egyed is tartózkodik ilyenkor a nyílttéri dögkutak közelében. Feltételezhető, hogy a szomszédos országokban (Szlovákia, Románia stb.) fészkelő (?) példányok húzódnak ide telelni, de újabban az egyes kóborló példányok a Hortobágyot az év szinte bármely időszakában ismét felkeresik. Az elmúlt években az alábbi helyeken sikerült megfigyelni őket: (Angyalháza, Nagyiváni puszta, Darassa, Magdolna, Szandalik, Kis-Jusztus, Hagymás-lapos, Fekete-rét stb.).

Mivel e faj aktív védelme elsősorban európai feladat, így hazánknak is kötelezettséget kell vállalnia, hogy bekapcsolódhasson egy nemzetközi védelmi programba. Ez annál is inkább lényeges szempont, mivel a világ állománya néhány nyugat-európai országba koncentrálódott. A viszonylagosan szűk elterjedési területén a faj könnyen sérülhet! Természetesen ez a több ezres fészkelőpopuláció magában hordozhat egy hirtelen bekövetkező expanziót is aminek a következményeit előre nehéz lenne megjósolni, amely kedvező, vagy kedvezőtlen változásokat okozhat-e a faj állomány nagyságában.

A faj jelenlegi európai elterjedésének ellentmondásos voltát legjobban talán a Nagy-Britanniában élő vörös kánya populáció változási tendenciájával lehet érzékeltetni. A századfordulóra csupán Közép-Walesben maradt 5 fészkelő pár, az összes többi területről kipusztult. 1982-ben az RSPB védelmi programot dolgozott ki, ennek eredményeként a nyolcvanas évek végére kb. 50 fészkelő pár alakult ki. S hogy mennyire instabil egy ilyen kislétszámú állomány, bizonyítja a következő eset: 1989-ben már korábban betiltott peszticidek illegális használata következtében 10 fészkelő madarat megmérgezték a gazdálkodók. Ennek következtében szinte végveszélybe kerültek a maradvány fészkelő párok. Így gyorsan megszületett egy újabb döntés, a természetvédelem részéről, hogy a szigetországban több egymástól

nagyobb távolságra levő fészkelő populációkat kell létrehozni, egy visszatelepítési program részeként. Így a faj életbenmaradási esélye relatíve megnő. Még ugyanabban az évben (1989) el is kezdődött a project megvalósítása. Svédországból 10 fiatal madarat kaptak, melyeket Skóciában sikeresen "elvadítottak".

1990-ben a Spanyol természetvédelem is bekapcsolódott, és Navarrában természetes fészkekből 11 fiókat szedtek ki az angliai programhoz, valamint a svédek 20 már majdnem repülő fiatal kányát küldtek a skóciai kibocsátó helyre. Ezeket a madarakat a szárnyjelölésen kívül, farktollra szerelhető rádió-telemetriával is felszerelték. Július végén a 11 Spanyolországból származó kányát, melyhez még Walesben költő pároktól 4 fióka is került, nem Skóciában, hanem Angliában egy másik kibocsátó helyen engedték szabadon.

A későbbi 19 db Svédországból származó már szintén repülni tudó (egy példány a szállítás során elpusztult) fiatalokat ismételen Skóciában "vadröptették" el. Rendkívül jól adaptálódtak az új élőhelyhez, s már néhány nap múlva önállóvá váltak, s a környéken maradtak továbbra is.

1989-1993-ig terjedő időszakban csak Svédországból 93 db fiatal vörös kányát kaptak a visszatelepítési programhoz az RSPB szakemberei.

1997-re a sikeres visszatelepítés eredményeként az angliai vörös kánya ismert fészkelő állománya, több mint 224 pár lett.

A Svájcban élő vörös kányákat téli etetéssel tartják helyben, így az állomány egyedszáma jobban szinten tartható. A kóborlások során rendszeresen bekövetkezett nagylétszámú elhullás (lelövés, elektromos légvezetékek által okozott halálos áramütés, mérgezés stb.) minimálisra csökkenthető az etetőhelyek üzemeltetésével.

Ezek az eredmények mindenképpen rendkívül figyelemre méltóak s példaértékűek. A hazai természetvédelemnek is keresni kell azokat a hasonló aktív megoldási lehetőségeket, melyekkel a Kárpát-medencében egykor élő vörös kánya populációjának a visszahonosításra, megerősítésére tesz kísérletet.

A HNP 1991. óta működteti a "Górési" madárrepatriáló telepet, melynek tevékenységi körébe jól beilleszthető egy vörös kánya visszatelepítési program is.

- Van lehetőség az egyes Nyugat-Európai országokból (Németország, Svájc stb.) a sérült, röpképtelen, de még szaporodóképes példányok beszerzésére. Az ott kézrekerült (áramütött, lőtt, mérgezett, stb.) madarak többségét egyszerűen elaltatják, mondván, hogy az "életképes" populáció szempontjából ezekre az egyedekre már nincs szükség. Az ilyen „euthanáziára” szánt példányok legtöbbször zárttéri tenyésztésre még alkalmas, s a szaporulatukat a HNP védett területein vadröptetési módszerrel lehetne szabadon bocsátani, vagy adoptálni őket az újonnan megtelepedő vad párok fészkeibe.

- A rendszeres megfigyelésük, s etetésük szervesen kapcsolódhatna az egyébként is folyó ritkább, fokozottan védett fajok programjaihoz (réti sas, kerecsen, parlagi sas, stb.).

- Az egész évben fenntartott etetőhelyeken jól helyhez köthetők a fiatal kányák, így lenne remény, hogy a visszatelepített egyedekből és az itt kóborló és alkalmilag megtelepedő párokból egy stabilabb fészkelő állományt lehetne létrehozni, fenntartani.

Az eddigi gyakorlati tapasztalatok azt bizonyítják, hogy még a nyári etetőhelyeket is szívesen felkeresik az egyes ragadozó madár fajok. Rendszeresen rájárnak, mintegy "asztalközösséget" alakítva ki. A Hortobágyon 1993-ban a folyamatos nyári etetés következtében az alábbi fajok jelentek meg az etetőhelyen: fiatal parlagi sas (5-6 példány), fiatal békászó sas (3 példány), barna kánya (3 példány), egerészölyv (3-4 egyed), barna rétihéja (5-6 egyed), pusztai ölyv (2 példány).

A Hortobágy és tágabb környezete változatos élőhelyekkel tudná biztosítani a a megtelepedő párok sikeres fészkelését. (Tiszafüredi Madárrezervátum, Tisza-ártér, Ohati-erdő, Szandalik, Darassa, stb.).

1998. tavaszán megérkeztek az első röpképtelen példányok a „Górési” ragadozó madár repatriáló telepre Németországból. Hat-nyolc tenyészpár évenkénti szaporulatának a szabadon engedésével valamint még egyéb külföldi segítséggel, (természetes fészkekből származó fiatal madarakkal együtt) néhány év alatt létrehozható lenne a Hortobágyi Nemzeti Park területén egy stabil fészkelő populációt.

A vörös kánya viszonylag "kis" helyre koncentrált világállományának az aktív megőrzésében, a hazai természetvédelemnek is lehetőség kell biztosítani.

Az élőhelyek védelmén túl a fajmentő aktív beavatkozásoknak a nemzetközi szakmai megítélése is egyre kedvezőbb.

Néhány érdekesebb vörös kánya előfordulási adat:

1970. június	1 pl. Ohati erdő (Endes M.)
1971. január	1 pl. Fekete-rét (Endes M.)
1971. február	1 pl. Ohati erdő (Endes M.)
1980. április	1 pl. Hagymás lapos(Endes M.)
1983. július	1 pl. Nagyiváni puszta (Kovács G.)
1986. január	2 pl. Földes határa (Ványi R.)
1987. február	2 pl. Földes határa (Ványi R.)
1988. június	1 pl. Szandalik (Bodnár M.-Dudás M.)
1989. október	1 pl. Lászlóháza (Tar J.-Ecsedi Z.)
1990. február	2 pl. Pród határa (Molnár A.)
1992. augusztus, juv.	1 pl. Magdolna puszta (Tar J.)
1992. november, ad.	1 pl. Magdolna puszta (Tar J.-Nagy Gy.)
1992. december	1 pl. Daru-Karinkó (Tar J.)
1993. február	1 pl. Kaba határa (Sándor I.-Dudás M.)
1993. július	1 pl. HNP Darassa puszta (Ecsedi L.-Tar J.)

1995. december	1 pl. HNP Kisszeg (Tar J.)
1995. január	6 pl. Szarvas határa (Forgács B.)
1996. augusztus	1 pl. HNP Darassa puszta (Tar j.)
1997. szeptember	1 pl. HNP Fekete-rét (Gőri Sz.)
1998. szeptember	1 pl. HNP Bőgő-lapos (Bessenyei L.)
2000. szeptember	1 pl. HNP Kis-Jusztus (Gőri Sz.)
2008. november	1 pl. HNP Hort (Konyhás I.)
2008. december	1 pl. Csökmő (Vasas A.)
2009. január	1 pl. HNP Daru-Karinkó (Tar J.)

Dudás Miklós

Irodalom

- Bársony Gy. A debreceni erdők madárfaunája (1931-1934) Aquila (344-346)
- Haraszthy L. Gyakorlati ragadozómadár-védelem.(1993., 1996.)
- Lakatos K. Magyarország orvmadárfaunája(1910) Budapest (211)
- Lovassy S. (cit. Nagy J.)
- Mike P. The Red Kite re-introduction project. Joint Nature Conservation Committee, Monkstone House City Road. Peterborough Cambridgeshire PE1 1JY
- Nagy J. Európa ragadozó madarai (1943) Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület
- Pátkai I. Ragadozó madaraink. Budapest Nimród(1947)
- Pátkai I. Ragadozómadár-kutatások az 1949. és 50. években. Aquila 55-58. (1954) 75-79
- Red Kite Scottish Newsletter No. 9 Spring RSPB Scotland
- Tapfer D.: Vörös kánya és Barna kánya a Kelet-Bakonyban. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (1973) 12. évf.
- Udvardy M. Hortobágy madárvilága Tiscia(1941)